

TA'LIM TASHKILOTINI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY MODELLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim sifatini yaxshilashda boshqaruv tizimining o'rnini, uni yaxshilash va yanada takomillashtirish omillari hamda jamiyatimizda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish masalasi haqida ma'lumot beriladi.

Abstract: This article provides information about the role of the management system in improving the quality of education, the factors of its improvement and further improvement, and the issue of fundamental reform of the education system in our society.

Аннотация: В данной статье представлена информация о роли системы управления в повышении качества образования, факторах его повышения и дальнейшего совершенствования, а также вопрос коренного реформирования системы образования в нашем обществе.

Kalit so'zlar: tizim, huquq, ta'lim muassasasi, mulk, malaka oshirish, kadr, boshqaruv apparati, ta'lim, tarbiya, maqsad.

Key words: system, law, educational institution, property, professional development, personnel, management apparatus, education, training, purpose.

Ключевые слова: система, право, образовательное учреждение, собственность, повышение квалификации, персонал, аппарат управления, образование, подготовка, цель.

“Yangi O‘zbekiston” siyosatida ta'lim tashkilotlarini boshqarish juda muhim vazifalardan biridir. U bilan bog‘liq dolzarb muammolar yuzaga kelgan. Ta'lim sifatini oshirish uchun e'tiborni avvalo ta'lim tizimiga qaratish kerak.

Ta'limda boshqaruv tushunchasi ta'lim-tarbiyaning rivojlanishini, o'quvchilarning yuqori natijalarga erishishini va ularning shaxsiy rivojlanishini ta'minlashda yangicha yondashuv ahamiyatiga ega. U ta'lim tizimini samarali boshqarish, rahbarlik qilish va takomillashtirishda keng foydalaniladi.

Ta'limda boshqaruvni rivojlantirish to'g'ridan-to'g'ri ijtimoiy adolat, o'z-o'zini rivojlantirish, barcha fuqarolarga teng huquq va imkoniyatlar ta'minlash, oliy ta'limning yuksak darajaga ko'tarilishi, huquqiy salohiyatli kadrlar tayyorlash, tashkilotlarda rahbarlik vazifasini bajarish, huquqiy normalar, qonunlar, xalqaro standartlar va konvensiyalar bilan bog‘liq ko‘plab imkoniyatlarni amalga oshirishi mumkin.

Ta'limda boshqaruvga doir muammolarning vujudga kelishining asosiy sabablaridan biri, jamiyat hamda iqtisodiyotning keskin o'zgarib borishida bo‘lib, qisqacha qilib aytganda zamonaviy sharoitda eskicha boshqaruv tizimi bilan qolib ketishdir. Bu eng asosiy va katta muammolardan biri. Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun dastlab boshqarish sohasida malaka oshirish yoki kadrlarni qayta tayyorlashdan o'tkazish kerak.

Ta'lim sohasida boshqaruv faoliyati hozirgi kunda insonlar uchun yangi imkoniyatlar va innovatsiyalarning ochilishi, xalqaro hamjamiyatlar bilan aloqalar

o‘rnatish va yuksak darajadagi kadrlar tayyorlash kabi ko‘plab yutuqlarni ko‘rsatish mumkin. Bundan kelib chiqadiki, har bir davlat o‘zining fuqarolariga o‘zaro erkin qarashlarga imkon beradigan, huquqiy va innovatsion boshqaruv faoliyati o‘rnatish uchun kelajakda barcha insonlar uchun yaxshi ta‘lim beradigan muassasalar bilan ta‘minlashi zarurdir.

Ta‘lim sohasida boshqaruv faoliyati huquqiy asoslariga amal qilish juda muhim. Bu ijtimoiy rivojlanish omiliga muvofiq, ta‘lim tizimining huquqiy tashkilotlari tomonidan ta‘lim sifatini nazorat qilish, o‘quvchilarning huquqlarini himoya qilish, ta‘lim jarayonini baholash va rivojlantirish uchun huquqiy mexanizmlar ishga tushirilishi kerak. Shuningdek, ta‘lim tizimining qo‘shimcha maslahatlar, konsultatsiyalar va yordam ko‘rsatish xizmatlari bilan ta‘minlanishi kerak.

Bugungi zamon talablariga ko‘ra ta‘lim muassasasini boshqarish aslida murakkab jarayon hisoblanadi. Muammolarning yechimini quyidaga fikrlar bilan amalga oshirish mumkin:

- Boshqaruvning maqsad va vazifalarini tog‘ri tanlash;
- An‘anaviy ta‘lim sifatini nazorat qilish va yangi innovatsion loyihalarni qo‘llash;
- Bugungi kunga qadar erishilgan yutuqlarni o‘rganib chiqish va tahlil qilish;
- Kadrlar muammosini hal etish;
- Kelgusida qilinadigan ishlarni rejalashtirish;
- Ta‘lim va tarbiya darajasini oshirishning zamonaviy usullarini tashkil qilish;
- Ta‘limda xorij tajribasini o‘rganish va uni amalda qo‘llash;
- Yangiliklardan xabardor bo‘lib borish;
- Jamiyatimizda tubdan isloh qilingan ta‘lim tizimini yaratish.

Ta‘limda zamonaviy boshqaruvning asosiy elementi ta‘lim muassasalari bo‘lib, sifati esa o‘quv jarayonlarni to‘g‘ri tashkil etishdir. “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonunda ta‘lim ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan hamda shaxs, oila, jamiyat va davlat manfaatlarini ko‘zlab amalga oshiriladigan tarbiya va o‘qitishning yagona maqsadli jarayoni sifatida ifodalangan.

Bugungi kunda dunyo miqyosida ta‘lim muassalarining 3 turi: Davlat, Budget va Avtonom (xususiy) turlari mavjud. Davlat, budget va avtonom muassasalar o‘rtasidagi farqlar ta‘lim tashkilotining fuqarolik-huquqiy holatiga bog‘liq va bir nechta asosiy mezonlarga ko‘ra kuzatilishi mumkin. Bular:

1. Daromad keltiradigan faoliyatni amalga oshirish va ulardan olingan mablag‘larni tasarruf etish. Bu holat Davlat muassasalari ta‘sis hujjatlarida qayd etilgan bo‘lsa, daromad davlatning byudjet tizimiga tushsa, muassasa daromad keltiradigan faoliyat bilan shug‘ullanish huquqiga ega bo‘ladi. Budget va avtonom muassasalar yuqoridagi maqsadlarga muvofiq daromad keltiradigan faoliyatni amalga oshirishi mumkin.

2. Muassasaning mulki. Davlat muassasasi mulkdorga berilgan yoki muassasa tomonidan ajratilgan mablag‘lar hisobidan sotib olingan mol-mulkni begonalashtirishi mumkin emas. Budget va avtonom muassasalar mulkni tasarruf etish huquqiga ega. Davlat va byudjet muassasalarida yirik bitimlar tuzish

muassisning roziligi bilan, avtonom muassasada esa muassasa kuzatuv kengashining oldindan roziligi bilan amalga oshishi mumkin.

3. Majburiyatlar bo'yicha muassasaning javobgarligi. Davlat muassasasi majburiyatlar bo'yicha faqat o'z mablag'lari hisobidan javob beradi. Bu mablag'lar yetarli bo'lmagan taqdirda ta'sischi javobgar bo'ladi.

4. Muassasa faoliyatini moliyalashtirish. Davlat muassasasida moliyalashtirish budjet smetalarini tasdiqlash orqali, budjet va avtonom muassasalar esa davlat (shahar) topshiriqlari orqali amalga oshiriladi.

5. Hisoblash ishlarini olib borish. Davlat va budjet muassasalari o'z to'lovlarini faqat davlat g'aznachiligining hududiy organlaridagi shaxsiy hisobvaraqlari orqali amalga oshiradilar. Avtonom muassasalar uchun kredit tashkilotlarida ochilgan hisobvaraqlar orqali to'lovlarni amalga oshirish mumkin.

Ta'limni modernizatsiyalashning eng muhim yo'nalishi uning sifatini oshirish bo'lib, bu o'quv jarayonining o'zini ham, uni boshqarishni ham takomillashtirishni nazarda tutadi. Xorijiy tajriba ta'limda menejmentni qurish uchun ma'lum miqdordagi modellar mavjudligini, shuningdek, ta'lim tashkilotlarida menejmentni takomillashtirishda ulardan foydalanish imkoniyatini ko'rsatadi.

Ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishi bozor munosabatlarini ushbu sohaga kengaytirishdan iborat. Ta'limni rivojlantirishning Federal maqsadli dasturi doirasida ta'lim tizimining mehnat bozoriga yo'naltirilganligini nazorat qilish muhim sanaladi.

Ta'lim muassasalarini tartibga solishda moliyalashtirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, shakldagi moliyalashtirish "ta'lim tovar sifatida" modeliga yaqinlashadi. Shunga ko'ra, ta'limni boshqarishni modernizatsiya qilish iqtisodiy yondashuvga asoslanadi. U davlat, jamiyat va ta'lim tashkilotlari o'rtasida funksiyalarning oqilona taqsimlanishini aniqlashdan iborat. Ta'limni boshqarish tizimini qurishning quyidagi variantlari taklif etiladi:

– davlat institutlarining rolini kuchaytirish va davlat aralashuvini kamaytirishni nazarda tutuvchi demokratlashtirish;

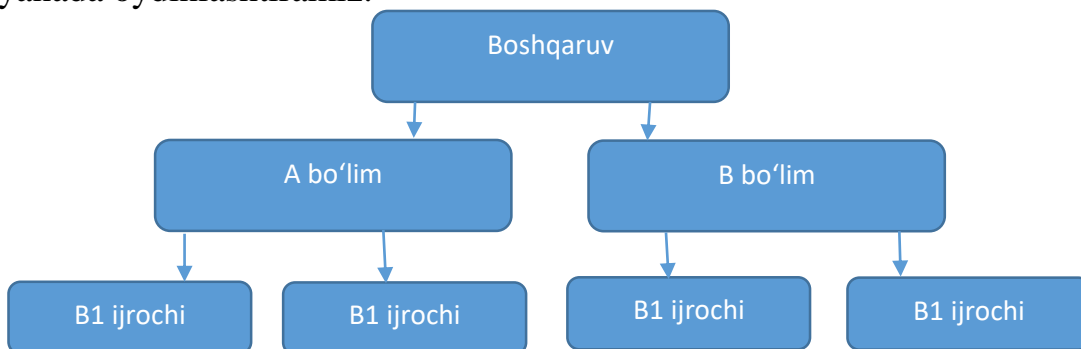
– ta'limni boshqarishda jamiyat ishtirokini adekvatini qisqartirgan holda davlat tamoyilini kuchaytirishni nazarda tutuvchi markazlashtirish;

– ta'lim tashkilotlarining mustaqilligini kengaytirishga hissa qo'shadigan avtonomizatsiya.

Bugungi kunda boshqaruvning markazlashtirilgan tarkibiy qismi kuchayganini kuzatish mumkin. Ta'lim iqtisodiyoti sohasiga tashabbuskorlik, milliylik va resurslarni sarflash samaradorligini oshirish, tejash va boshqalar kiradi. Ularni samarali hal qilish uchun ta'limni boshqarishni takomillashtirishning muhim yo'nalishi ta'lim muassasalarining yaxshilash va o'zgartirish sharti bilan mustaqilligini oshirish lozim. Bunday holda, avtonom ta'lim tashkilotlarining turi eng maqbul bo'lib, u ta'lim faoliyati jarayoni va natijasi uchun maksimal mustaqillik va mas'uliyatni nazarda tutadi.

Bugungi kunda ta'lim tashkilotlarida tashkiliy tuzilmaning turli xil turlari mavjud: chiziqli, funksional, tuzilmalar, chiziqli-funksional tuzilmalar, bo'linmali, matritsali, chiziqli-shtatli. Eng keng tarqalganlari: chiziqli, funksional va chiziqli-funksional kabilardir.

Chiziqli tuzilmaning afzalliklari uning elementlari o‘rtasida aniq va to‘g‘ri dan to‘g‘ri munosabatlarning mavjudligidadir. Bunda barcha vakolatlar boshqaruvning eng yuqori darajasidan eng past darajaga qadar keladi. Quyidagi chizmada fikrimizni yanada oydinlashtiramiz.

1-chizma. Chiziqli tizim

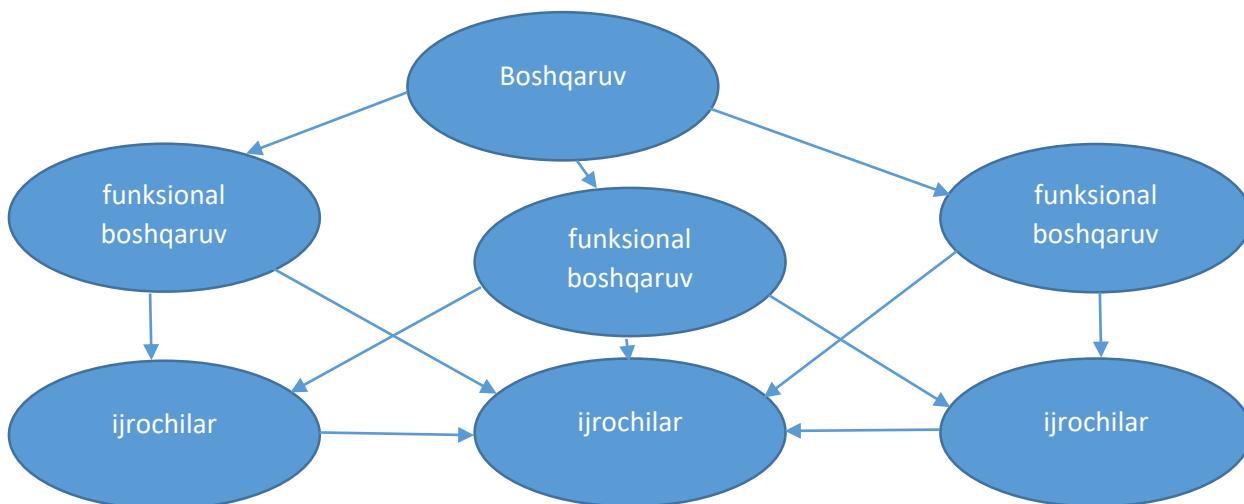
Ushbu chizmadagi chiziqli tuzilmaning kamchiliklari:

- menejerga yuqori talablar;
- qarorlarni rejalashtirish va tayyorlash bilan bog‘liq aloqalarning yo‘qligi;
- ma‘lumotlarning ko‘pligi, ijrochilar, yuqori va almashtiriladigan tuzilmalar bilan to‘g‘ri dan to‘g‘ri aloqalarning ko‘pligi;
- boshqaruv hokimiyatining konsentratsiyasi.

Funksional tuzilmada mutaxassislik sohalari bo‘yicha ixtisoslashgan bo‘limlarning paydo bo‘lishi natijasida boshqaruv samaradorligi oshadi. Demak, yanada malakali yechimlar paydo bo‘ladi. Funksional xizmatlarning muvaffaqiyatli ishlashi esa ko‘p jihatdan maxsus bilim va kasbiy tajriba darajasiga bog‘liq.

Funksional tuzilmaning afzalliklari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- muayyan funksiyalarni bajaradigan mutaxassislarning yuqori malakasi;
- tarmoq rahbarlarini muayyan masalalardan ozod qilish;
- hodisa va jarayonlarni rasmiylashtirish va dasturlash;
- boshqaruv funksiyalarining takrorlanishini bartaraf etish;
- umumiy mutaxassislarga bo‘lgan ehtiyojni kamaytirish (2-chizma).

2-chizma. Funksional tuzilma

Ushbu tuzilmaning kamchiliklari quyidagilardan iborat:

- “o‘z” bo‘limlari muammolarini hal qilishda “ortiqcha qiziqish”;
- turli funksional xizmatlar o‘rtasidagi munosabatlarni saqlashdagi qiyinchiliklar;
- haddan tashqari markazlashtirish;
- qaror qabul qilish uchun asossiz uzoq vaqt;
- qattiq tashkiliy shakl.

Xulosa: Ta’lim tashkilotini maqsadli boshqarishning zamonaviy modellari yosh avlod tarbiyasida, o‘quv-uslubiy faoliyatni modernizatsiyalash hamda innovatsion texnologiyalarni joriy qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda yangi o‘sib kelayotgan avlodning ta’lim sohasida tashkil etilgan zamonaviy moddiytexnik bazasidan unumli foydalanishni ta’minlash, oliy va o‘rta maxsus ta’limi tizimidagi yo‘nalishlar va mutaxassislar bo‘yicha davlat ta’lim standartlari, o‘quv dasturlari, o‘quv-metodik adabiyotlarni qayta ko‘rib chiqish va takomillashtirish borasida ko‘plab ishlar amalga oshirildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Матвеев Виталий Дмитриевич. Модель современного управления образовательной организацией. – Екатеринбург, 2018 г. – 23 С.
2. Abdullayeva SH, A.S. S. Sayitov, G. I. Xalikova. Pedagogika tarixi. – T.: Axborot texnologiyalari, 2008. – 323 b.
3. Bo‘riyev O. Ma’naviyat gultoji. –T.: O‘qituvchi, 1997. 320 b.
4. Zaripov K. Ta’lim tizimini boshqarish.-Toshkent: Fan, 2005.-189-bet.
5. Zunnunov A.,M. Xayrullayev, N. Xotamov,D. SHodiyev O‘rta Osiyoda pedagogik fikr tarakkiyotidan lavxalar. – T.: Fan,1996. – 351bet.
7. Клартин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. – М.: Знание, 1989. – 80 с.

Muhammadali Mamadaliyev

Xalqaro Nordik universiteti magistranti